

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

*Н. М. Бакаєнова,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного Університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, адвокат, секретар дисциплінарної
палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Одеської області*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ПРИНЦИПІВ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЩОДО АДВОКАТІВ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Одним з напрямків реформування адвокатури відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, є уточнення підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути до нього застосовані [1]. При цьому безумовної уваги потребують принципи дисциплінарної процедури щодо адвокатів як фундаментальні положення, які визначають особливий порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Удосконалення дисциплінарного провадження щодо адвокатів актуалізує звернення до міжнародно-правових стандартів з питань організації адвокатури, зокрема загальновизнаних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів, які закріплені у міжнародних документах. Очевидно, що імплементація міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів у національне законодавство є важливим напрямом реформи адвокатури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання дисциплінарної відповідальності адвокатів звертались вітчизняні науковці та практики, зокрема, Т.Б. Вільчик, О.М. Дроздов, В.В. Заборовський, С.О. Іваницький, Д.В. Кухнюк, О.Д. Святоцький та інші автори. Дисциплінарній процедурі в адвокатурі присвячені дисертаційні дослідження Т.С. Коваленко «Дисциплінарна відповідальність адвокатів» [2] та М.С. Косенка «Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури» [3]. Проте міжнародні принципи дисциплінарного провадження щодо адвокатів комплексно не розглядалися в юридичній літературі.

Метою статті є дослідження сутності міжнародних принципів дисциплінарної процедури

щодо адвокатів, відповідності дисциплінарного провадження в адвокатурі України міжнародним принципам дисциплінарної процедури щодо адвокатів.

Виклад основного матеріалу. Адвокатура України має систему дисциплінарного провадження, що виникає з власних традицій, історичного розвитку адвокатури. Проте дисциплінарне провадження в адвокатурі базується також на загальновизнаних принципах, які відображують роль професії адвоката у суспільстві та цінності, властиві юридичній професії.

Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів, прийнята Радою асоціацій адвокатів та правничих спілок Європи 24 листопада 2006 р., встановила: «Існують засадничі принципи, які є загальними для всіх європейських адвокатів, хоча ці принципи і формулюються дещо по-різному в різних країнах. Основоположні принципи закріплені в різних національних і міжнародних кодексах, що регулюють поведінку адвокатів. Європейські адвокати сповідують ці принципи, які необхідні для належного відправлення правосуддя, забезпечення доступу до правосуддя та права на справедливий суд відповідно до вимог Європейської конвенції з прав людини» [4].

В рекомендаціях ССВЕ вказуються принципи дисциплінарної процедури, що стосується адвокатів. Основними принципами є, зокрема, наступні: 1) кожна держава може встановити рамки, в межах яких слід проводити дисциплінарне провадження, проте провадження має бути незалежним від державних органів (за винятком Норвегії, де юристи, які не є членами Асоціації адвокатів, можуть обрати розгляд скарги в першу чергу Дисциплінарним комітетом, який призначається урядом); 2) повноваження з проведення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів здійснюються органами адвокатського самоврядування; 3) дисциплінарне провадження повинно здійсню-

ватися відповідно до принципів належного судочинства, як це передбачено Європейською конвенцією з прав людини, включаючи право на правову допомогу; 4) дисциплінарне провадження повинне здійснюватися окремо від кримінального провадження відносно одних і тих самих дій адвоката; 5) конфіденційна інформація адвоката-клієнта повинна бути захищена протягом дисциплінарного провадження без порушення права адвоката захищати себе [5].

У науці існують різні підходи до поняття дисциплінарної відповідальності адвоката. Так, Т. С. Коваленко визначає дисциплінарну відповідальність адвокатів як передбачений нормами права обов'язок адвокатів зазнати несприятливих наслідків у разі застосування до них спеціально уповноваженими органами у встановленому законом порядку правових санкцій за правопорушення у сфері професійної діяльності [2, с. 8]. Проте при визначенні поняття дисциплінарної відповідальності адвоката більш вірно говорити про застосування до адвоката не будь-яких правових санкцій за правопорушення у сфері професійної діяльності, а саме дисциплінарних стягнень, оскільки правовими санкціями можуть бути і кримінальні покарання, що настають за вчинення злочину.

Т. Б. Вільчик визначає дисциплінарну відповідальність адвоката як особливий вид юридичної відповідальності, який застосовується до адвоката за вчинення дисциплінарного проступку, а саме – невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, і передбачає застосування встановлених законом або нормами адвокатської етики заходів дисциплінарного впливу при додержанні порядку, закріпленого у законі [6, с. 117]. Проте більш точним буде визначення дисциплінарної відповідальності як такої, що передбачає не просто заходи дисциплінарного впливу, а дисциплінарні стягнення. При цьому необхідно також звернути увагу, що безпосередньо Правила адвокатської етики не встановлюють ані заходів дисциплінарного впливу, ані дисциплінарних стягнень, а невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків розглядається відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (далі – Закон) як один з-поміж інших дисциплінарних проступків.

У юридичній літературі відповідальність адвоката досліджується не лише у ретроспективному значенні як застосування до адвоката в особливому процедурному порядку міри стягнення (примусу) за неналежне виконання професійного обов'язку, а і у позитивному, як властиве адвокату почуття обов'язку і сумлінного ставлення до його виконання [6; 7]. Так, В. В. Божков схиляється до думки щодо необхідності взяття за основу визна-

чення поняття дисциплінарної відповідальності не лише в аспекті негативної відповідальності, а й позитивної [8, с. 170]. Слід відмітити, що питання існування позитивної відповідальності є надзвичайно дискусійним у самій теорії права [9, с. 55], та, безумовно, не може визнаватися безспірним і у науці про адвокатуру. Відповідно проблеми позитивної відповідальності необхідно розв'язувати у теорії права, а не в науці про адвокатуру.

Таким чином, дисциплінарну відповідальність адвоката можна визначити як окремий вид його професійної відповідальності, що полягає у застосуванні до адвоката в порядку, визначеному законодавством, дисциплінарного стягнення за вчинення ним дисциплінарного проступку.

Особливістю правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвоката в Україні є те, що Закон врегульовує її лише загальною. Багато питань регламентовано підзаконними актами Ради адвокатів України. З урахуванням важливості питання дисциплінарної відповідальності для забезпечення незалежності адвоката, слід визнати таке унормування процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності неприйнятним.

Окремої уваги також потребує питання щодо ініціювання дисциплінарної відповідальності адвоката головою та заступниками голови ради адвокатів регіону або ж за рішеннями органів адвокатського самоврядування. Ще на початку 2000-х років автором висловлено ідею надання органам адвокатського самоврядування такого права [10, с. 168].

Як цілком обґрунтовано зазначають О. Дроздов, М. Христова та В. Вовнюк, аналіз відповідних положень статей Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з урахуванням практики Європейського суду з прав людини дає підстави стверджувати, що кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (далі – КДКА) є за своєю правовою природою «квазісудовим органом», а дисциплінарне провадження у КДКА має відповідати таким організаційним вимогам, як незалежність і неупередженість [11, с. 10–12]. Зазначена думка відповідає п.28 Основних принципів про роль адвокатів, прийнятих восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведіння з правопорушників 27 серпня – 7 вересня 1990 р., яким встановлюється, що дисциплінарне провадження проти адвокатів здійснюється неупередженою дисциплінарною комісією, утвореною адвокатською спільнотою, незалежним статутним органом або судом, і підлягає незалежному судовому розгляду (п.28) [12]. Аналогічне положення закріплене й у Резолюції Європейського Парламенту "Про правові справи та загальний інтерес до функціонування правових систем" від 23 березня 2006 р.

Згідно з ч. 3 ст. 33 Закону, дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється КДКА за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України. При ініціюванні дисциплінарної відповідальності органами адвокатського самоврядування або ж, навпаки, коли адвокат, який притягується до дисциплінарної відповідальності, є членом органу адвокатського самоврядування, можуть виникнути сумніви в незалежності та неупередженості КДКА. Частина 2 ст. 63 Правил адвокатської етики передбачає, що у таких випадках Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури забезпечує перерозподіл та направлення заяв (скарг) для розгляду до КДКА іншого регіону. Розходження зазначеного положення Правил адвокатської етики і ст. 33 Закону породило дискусію у науці [13, с. 87–89; 14, с. 77], викликало певні проблеми у судовій практиці [15]. Слід зазначити, що розв'язання цієї практичної та наукової проблеми має здійснюватися шляхом внесення змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність – безпосередньо до ст. 33 Закону. Нормативні документи адвокатської спільноти повинні відповідати положенням діючого Закону.

Рекомендація №21 Комітету міністрів Ради Європи визначає, що дисциплінарне провадження слід проводити із повним дотриманням принципів та правил, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, включаючи право відповідного адвоката брати участь у провадженні та оскаржити у судовому порядку рішення про притягнення адвоката до відповідальності. Визначення санкцій за дисциплінарні правопорушення, вчинені адвокатами, здійснюється на підставі принципу пропорційності [16]. Принцип пропорційності, встановлений нормами міжнародними документами, відповідає ч.1 ст.41 Закону, якою встановлено, що під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

Аналіз законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність дозволяє встановити відповідність норм національного законодавства нормам міжнародного права. Так, наприклад, принцип змагальності встановлено ч.2 ст. 40 Закону, п.43 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність (далі – Положення) [17]. Принцип презумпції невинуватості адвоката у дисциплінарному провадженні закріплюється у ч.2 ст.67 Правил адвокатської етики, п.7 Положення; принцип права адвоката на правову допомогу – у ч.2 ст. 40 Закону, п.44 Положення; принцип права на оскарження рішення у дисциплінарній справі – у ст.42 Закону.

Крім того, згідно ч. 3 ст. 33 Закону, дисциплінарне провадження щодо адвокатів в Україні здійснюється на підставі принципу територіальності. Принцип гласності та відкритості впливає з ч. 3 ст. 40 Закону, за якою розгляд справи про дисциплінарну відповідальність адвоката є відкритим, крім випадків, якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської таємниці. Слід відзначити, що таке законодавче положення є не досить вдалим, виходячи з поняття адвокатської таємниці відповідно до ст. 22 Закону. У більшості випадків розгляд дисциплінарної справи передбачає розкриття певної інформації, яку законодавець відносить до змісту адвокатської таємниці. Важливим принципом дисциплінарної процедури щодо адвоката є те, що у разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення (ч. 4 ст. 22 Закону).

Висновки. Дисциплінарна відповідальність адвоката є окремим видом його професійної відповідальності, що полягає у застосуванні до адвоката в порядку, визначеному законодавством, дисциплінарного стягнення за вчинення ним дисциплінарного проступку.

Міжнародні принципи дисциплінарної процедури щодо адвокатів відображені у законодавстві України про адвокатуру та адвокатську діяльність, хоча й не закріплені у вигляді самостійного переліку. Доцільно виокремити принципи дисциплінарного провадження щодо адвокатів, які впливають з міжнародних актів адвокатури: 1) незалежності дисциплінарної процедури; 2) неупередженості при розгляді дисциплінарної справи; 3) повного та об'єктивного дослідження обставин справи; 4) змагальності; 5) територіальності; 6) конфіденційності; 7) колегіальності прийняття рішень; 8) права на правову допомогу; 9) пропорційності дисциплінарного стягнення дисциплінарному проступку адвоката; 10) оскарження рішення у дисциплінарній справі.

Подальше удосконалення порядку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності має відбуватися у напрямку дослідження принципів дисциплінарної процедури та внесення відповідних змін та доповнень до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Література

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 13.10.2015). – Заголовок з екрана.

2. Коваленко Т. С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Т. С. Коваленко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2010. – 20 с.

3. Косенко М. С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / М. С. Косенко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2014. – 19 с.

4. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів : прийнято на пленар. сес. ССВЕ 24 листоп. 2006 р. // Спілка адвокатів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>. – Заголовок з екрана.

5. ССВЕ recommendations on disciplinary process for the legal profession. – Brussels : Council of Bars and Law Societies of Europe. – 2007. – P.2.

6. Вільчик Т. Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів / Т. Б. Вільчик // Інформація і право. – 2015. – № 3. – С. 115–122. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_3_19.

7. Заборовський В. В. Дисциплінарна відповідальність адвоката : поняття та види / В. В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4 – С. 101–104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/4_2014/4_2014.pdf.

8. Божков В. В. Поняття дисциплінарної відповідальності адвоката / В. В. Божков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 3. – С. 167–170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/3_2016/51.pdf.

9. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції / І. Б. Аземша // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 54–57.

10. Таварткиладзе Н. М. Этические основы деятельности адвоката-защитника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Таварткиладзе Нана Мезеновна ; Одес. нац. юрид. акад. – Одесса, 2003. – 216 с.

11. Дроздов О. До питання про забезпечення ВКДКА незалежності та неупередженості КДКА під час здійснення дисциплінарного провадження / О. Дроздов, М. Христова, В. Вовнюк // Вісник Національної асоціації адвокатів України. – 2016. – № 4(22). – С. 9–13.

12. Основні принципи про роль адвокатів : (прийняті VIII Конгр. ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313. – Заголовок з екрана.

13. Бакаянова Н. М. Про вдосконалення процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності / Н. М. Бакаянова // SCIENCIA VINCEMUS! Наукою переможемо : матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми», присвяч. 5-річчю створення каф. нотаріал. та виконав. процесу і адвокатури Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка / редкол.: С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк ; упоряд.: С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк, М. О. Рудковська. – Київ : ЦУЛ, 2016. – С. 87–89.

14. Кухнюк Д. В. Дисциплінарна відповідальність адвоката в Україні / Д. В. Кухнюк // Цивілістична процесуальна думка. – 2016. – № 2. – С. 75–79.

15. Ухвала Вишого адміністративного суду України : від 17.02.16 р. у адміністративній справі № 821/4644/13а // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55908576>. – Заголовок з екрана.

16. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20\(2000\)%2021.doc](http://www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20(2000)%2021.doc)

17. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність самоврядування : затв. рішенням Ради адвокатів України від 30.08. 2014 р. № 120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unba.org.ua/assets/uploads/site/положення_в_розділі/Положення_про_порядок_прийняття_та_розгляду_скарг. – Заголовок з екрана.

Анотація

Бакаянова Н. М. Імплементация міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів у законодавство України. – Стаття.

У статті досліджується сутність міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів та питання їх імплементации у національне законодавство. Визначено поняття дисциплінарної відповідальності адвокатів. Автор звертається до міжнародних актів, які встановлюють принципи притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. Здійснено порівняльно-правовий аналіз норм законодавства України та норм міжнародного права, які регулюють дисциплінарне провадження в адвокатурі.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, міжнародні принципи адвокатури, дисциплінарне провадження, дисциплінарна відповідальність.

Аннотация

Бакаянова Н. М. Имплементация международных принципов дисциплинарной процедуры в отношении адвокатов в законодательство Украины. – Статья.

В статье исследуется сущность международных принципов дисциплинарной процедуры в отношении адвокатов и вопросы их имплементации в национальное законодательство. Дано определение понятию дисциплинарной ответственности адвокатов. Автор обращается к международным актам, которые устанавливают принципы привлечения адвокатов к дисциплинарной ответственности. Статья содержит сравнительно-правовой анализ норм законодательства Украины и норм международного права, которые регулируют дисциплинарное производство в адвокатуре.

Ключевые слова: адвокатура, адвокатская деятельность, международные принципы адвокатуры, дисциплинарное производство, дисциплинарная ответственность.

Annotation

Bakaianova N.M. Implementation of International Principles of the Disciplinary Procedure for Lawyers in Ukrainian Law. – Article.

The article examines the essence of the international principles of the disciplinary procedure for lawyers and their implementation in national legislation. The notion of disciplinary responsibility of lawyers is defined. The

author refers to international acts that establish principles for bringing lawyers to disciplinary responsibility. A comparative legal analysis of norms of Ukrainian legislation and international law standards, which regulate disciplinary proceedings in the advocacy, is carried out. The author offers to differentiate the following principles of disciplinary proceedings: 1) the independence of the disciplinary procedure; 2) impartiality in considering a disciplinary case; 3) a complete and objective study of the circumstances of the case; 4) confidentiality; 5) col-

legal decision-making; 6) the proportionality of the disciplinary punishment of a lawyer's disciplinary offense; 7) appeal of a decision in a disciplinary case. Basing on the analysis there was concluded that the implementation of the international principles of the disciplinary procedure with regard to lawyers in national legislation is an important aspect of the advocacy reform.

Key words: Advocacy, Bar, Principles of the legal profession, disciplinary proceedings, disciplinary responsibility.